

Határainkon túl

A német—magyar viszony az utolsó háborús évben és az európai biztonság

Megjegyzések Andreas Hillgruber tanulmányához

A Wehrwissenschaftliche Rundschau 1960 februári számában Andreas Hillgruber „A német—magyar viszony az utolsó háborús évben” címmel tanulmányt jelentetett meg. A tanulmány érdemi méltatására aligha van szükség, hiszen néhány, a Margarethe-terv elkészítésére vonatkozó, német Kriegstagebuchból származó eddig ismeretlen idézettől eltekintve, anyaga kizárólag nyugaton megjelent, a korszakkal foglalkozó ismert munkákból származik. Első számú forrása Macartney könyve. Az a felfogás, amellyel az „az európai biztonság folyóirata” hangzatos alcímet viselő nyugat-német folyóirat a kérdést tárgyalja, mégis felkeltette figyelmünket, s arra a meggondolásra vezetett, hogy szükséges röviden foglalkozni ezzel a — tudományosan egyébként meglehetősen érdektelen — kompilációval.

A tanulmány a német megszállás előzményeinek leírásával kezdődik. Megtudjuk, hogy Veesenmayert, aki 1943 őszén (már másodszor) Magyarországon járt, az itteni politikai helyzet felmérésére, a szélsőjobboldallal való kapcsolatot kiépítésére s esetleges puccs előkészítésére Ribbentrop „félhivatalos” megbízással küldte Budapestre. Félhivatalos kiküldetés — valóban finom meghatározása ez Veesenmayer útjának, aki — mint ismeretes — magánszemélyként jött Budapestre, valójában azonban kémkedett és szélsőjobboldali politikusokkal a Kállay-kormány megdöntésének lehetőségeiről tárgyalt. Nem kevésbé idillikus az ország német megszállásának leírása sem. Közismert tény, hogy a bevonuló német csapatok nem ütköztek ellenállásba, de az utolsó „Blumenfeldzug”-ról csak akkor lehetne beszélni, ha egyrészt szerző közölné, hogy a második világháború folyamán hol fogadták virággal a bevonuló fasiszta csapatokat, másrészt ha — Hillgruberhez hasonlóan — megfeledekezünk a megszállás néhány mellékszövegéről. Hillgruber tanulmánya mindössze egy mondatban utal arra, hogy Eichmann és a Gestapot utasították, kezdje meg tevékenységét a zsidókkal és a gyanús személyekkel kapcsolatban; ezenkívül azt is megtudhatjuk, hogy Szentmiklóssyt és Szegedi-Masszákot, a Külügyminisztérium két tisztviselőjét, valamint az év végén Kállay volt miniszterelnököt a németek elfogták és koncentrációs táborba vitték. Nyilvánvaló: a német—magyar viszonyt 1944-ben nem csak ennek a három személynek elhurcolása árnyékolja be. Nem érdemes szót vesztegetni a letartóztatott és koncentrációs táborba hurcolt horthysta — de az adott helyzetben Hitler-ellenes — politikusokról, kik között — hogy csak a legnevesebbeket említsük — Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Gratz Gusztáv, a magyarországi német kisebbség Volksbund előtti szervezetének elnöke is megtalálható volt. Hasonlóképpen nem érdemes szót vesztegetni a magyar vezető rétegek egyéb angol-szász orientációjú képviselőire, akik addig sem méltányolták eléggé a második

világháborúban kialakult német—magyar viszonyt. S vajon miért kellett volna megemlítenie a nyugat-német folyóiratnak, hogy a „Blumenfeldzug”-gal egy időben a magyarországi baloldali pártok, a Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, a szakszervezetek vezető embereit is letartóztatták (kivéve azokat, akiknek sikerült illegálitásban vonulniuk)? Ami pedig a 450 000 magyarországi zsidó állampolgár deportálását illeti, nyilvánvaló, ez sem kívánkozik a tanulmány lapjaira a német—magyar viszony nyugat-német ábrázolója szerint. Bőven elegendő, ha egy lábjegyzetben utalnak arra, hogy a magyarországi zsidóüldözésekre 1944. március 19. előtt és után a müncheni Institut für Zeitgeschichte néhány tanulmányában található anyagot. Egyébként a lábjegyzet megszövegezése s a hivatkozott tanulmányok címe is arra enged következtetni, hogy a német—magyar viszony eme „passzívumá”-ban — ha egyáltalán érdemes megemlíteni — a felelősséget elsősorban a magyar félre szeretnék háritani. Nem új dolog ez. 1944 nyarán a fasiszták svájci követsége is bemutatott felvételeket a deportálásokról, — melyek célja szintén a felelősségnek kizárólag a magyar hatóságokra történő áthárítása volt.

De a német—magyar viszony 1944-es idillje folytatódik. Horthy és a Sztójay-kormány teljesített minden német kívánságot, a Margarethe-terv 1944. április 25-én befejeződött, a megszálló német csapatok — melyekre ugyis égető szükség volt a frontokon — egy részét ki lehetett vonni Magyarországról. Utasítás jött a német főhadiszállásról — írja Hillgruber —, hogy „Magyarországot mint baráti és szövetséges szuverén államot” kell kezelni. Nyilvánvaló, hogy csupán a formális logika látja ezzel ellentétben állónak azt a Hillgruber által is leírt ténytet, mely szerint Veessenmayer volt továbbra is az egész magyar politika fejlődéséért Magyarországon felelős, s minden belpolitikai kérdésben, többek között a kormány összeállításában is döntő szava volt.

Az olvasó, aki Hillgruber tanulmányából kíván megismerkedni a német—magyar viszony kérdésével, egy lábjegyzetből értesülhet arról, hogy Veessenmayer beosztottjaként tevékenykedett Magyarországon Bunzler (majd májustól Boden) gazdasági szakértő. Tevékenységük s az azzal kapcsolatos gazdasági kérdések akárcsak futólagos áttekintésével azonban Hillgruber — úgy lát-szik — nem kívánta terhelni tanulmányát, nyilván abból a megfontolásból, hogy ezek túlságosan terhelik a német—magyar viszonyt. Talán nem árt azonban, ha csupán annak illusztrálására, milyen kérdésekről igyekszik megfelelkezni az európai biztonság orgánumban megjelenő tanulmány, a probléma néhány vonatkozására mégis rámutatunk.

Hillgruber nem emlékezik meg a júniusi ún. gazdasági egyezményekről, pedig nyilvánvaló, a kérdés előtte sem ismeretlen, hiszen fő forrása, Macartney munkája ezt röviden ismerteti. Ebben az egyezményben fogadtatták el a Sztójay-bábkormányral, hogy az országot megszálló német csapatok költségeit Magyarország fedezi. Ez mintegy két milliárd pengő terhet jelentett a magyar nemzetgazdaság számára, jóval többet, mint amennyi a közel 500 000 magyarországi gyáripari munkás 1943 évi jövedelme volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a fasiszta Németország tartozásai már az ország megszállása előtt másfél és két milliárd pengő között mozogtak, úgy világossá válik, hogy az egyezménynek ez a vonatkozása mit jelentett az ország gazdasági kifosztása szempontjából. Természetesen az egyezmény ennél jóval tovább ment. Fő célkitűzését azon intézkedések képezték, melyeknek segítségével a magyar nemzetgazdaságot minden addigig túlhaladó mértékben a német hadigazdaság részévé tehetik. A meg nem fizetett ipari, mezőgazdasági és nyersanyag-

kiszállítások fokozása mellett lényegében ezzel egyidőben kezdődik meg az ország termelőerőinek nyílt kifosztása. Megszületik az új repülőgépgyártó munkaközösség, melyben a két nagy magyar gyár (Győr, Dunai Repülő) a Steyer—Daimler—Puch-hal működik együtt. S melyek az együttműködés feltételei? A vezetés a Steyr kezében van, a haszon oroszlanrésze a Steyrt illeti, s végül: a magyar gyárak termelőberendezéseit szabadon át lehet telepíteni a német üzemekbe. Természetesen ez a „megállapodás” csak a kezdet volt a Szálasi-éra idején folytatott gyakorlathoz képest, midőn a Deutsche Industriekommission in Ungarn nevű szervezet listája alapján a magyar ipar legértékesebb gépeit szállították ki Németországba. Úgy véljük, a magyar—német viszony iránt érdeklődőknek talán meg kellett volna említeni, hogyan sajátította ki az SS a leggazdagabb tőkés család vagyonát, hogyan szerezte meg a magyar nehézipar központját, a Weiss Manfred gyárat, annak ellenére, hogy ez ellen még a Sztójay báb-kormány is tiltakozott. Természetes, ha erről szó esik, akkor Imrédy lemondásáról is meg kellett volna írni a valóságot, ti. azt, hogy Imrédy — aki mint a németek bizalmi embere lépett a kormányba május (s nem március) 23-án — is tiltakozott a szemérmetlen német rablás ellen, s lemondása nem csupán a nyilaskeresztesek ellene intézett támadására vezethető vissza, hanem arra, hogy a nyilaskeresztesek mögött éppen a németek álltak, a nyilasok rendelkezésére bocsátván a szükséges csehországi dokumentumokat Imrédy egyik ösének zsidó származására vonatkozóan.

Nem tartjuk szükségesnek itt további részletekbe bocsátkozni a német—magyar viszony gazdasági vonatkozásait illetően. Elég csupán még annyit megemlíteni, hogy azok a hatalmas háborús veszteségek, melyek évek nélkülvéseit rótták a magyar népre, szintén ennek a német—magyar viszonynak a következményei. Ez tette több mint fél éven át hadszintérré az országot, s a 21 milliárd pengős háborús kár közel 1/4-ét közvetlenül a fasiszta német rablás okozta. Tegyük hozzá, hogy a számszerűség itt nem is fejezi ki a valóságot, mivel a fasiszta német csapatok elsősorban a termelőberendezéseket pusztították vagy szállították el, ami az adott helyzetben sokkal súlyosabb kárt jelentett, mint az áru- vagy anyagkészlet pusztulása.

Hillgruber azonban mindössze egy olyan eseményről tud, mely terheli a német—magyar viszonyt, mégpedig a Margithíd november 4-i pusztulása. (A többi hídát ügylátszik nem a fasiszta csapatok rombolták szét!) Ami pedig a náci német csapatok további esztelen pusztításait illeti, annak oka egyedül és kizárólag a magyar lakosságban keresendő, a magyar katonákban, akik nem kívánták életüket áldozni Hitler esztelen uralmának meghosszabbításáért. A német hadsereg vezérkari főnökének 1944. december 3-i utasítása — melyet Hillgruber megjegyzés nélkül közöl — legalábbis ezt mondja. A parancs ugyan is bejelenti, hogy a Führer rendelkezésére a német hadvezetés érdekében szükséges pusztításokat mindenütt el kell végezni, majd így folytatja: „A magyar érdekekre itt sajnos nem lehet tekintettel lenni. Ha a magyar kormány és a magyar honvédelmi miniszter súlyt helyez arra, hogy a magyar városokat és közintézményeket megkíméljék, úgy csak azt ajánlhatjuk, hogy inkább azzal törődjenek, hogy valamennyi harc képes magyar ember hazája védelmében a német bajtársak oldalán harcoljon. A magyar harc képes lakosság eddigi teljesítménye nem felel meg ennek a szellemnek.”¹

¹ Wehrwissenschaftliche Rundschau 1960. febr., 99. l. 103. lj.

Természetesen hozzátehetjük, hogy a magyar lakosság magatartásáért nem terheli felelősség a Szálasi-kormányt és honvédelmi miniszterét. Hiszen ők a maguk részéről mindent megtettek, hogy minél több embert áldozzanak fel Hitlerék céljaira, sőt a legtöbb esetben még a németek pusztításaiban is aktívan közreműködtek.

Ez azonban átvezet Hillgruber tanulmányának egy másik kérdéséhez. Magyarország német megszállásának egyik lényeges célkitűzése volt a német hadvezetés részéről, hogy a magyar katonai részvételt a Szovjetunió elleni háborúban a maximális mértékre emelje. Nem kétséges, hogy a német hadvezetés az egyébként is gyengén felszerelt magyar csapatoknak bizonyos fokig az „ágyútöltelék” szerepet szánta a szovjet csapatokkal szemben. Hillgruber szerint azonban az 1944. március 29-i német—magyar katonai megbeszélések során német részről az a vélemény alakult ki, hogy értelmetlen teljes mozgósítást végrehajtani. Ez a beállítás ugyan ellentmondásban van Szálasi és Veesenmayer későbbi tárgyalásaival, melyek során Szálasi nem utolsósorban azzal is igyekszik a német támogatást megnyerni, hogy másfél millió ember csatasorba állítását helyezi kilátásba, de ennek magyarázata ismét kimaradt Hillgruber tanulmányából. Vajon tényleg német kezdeményezés volt-e az a terv, amely márciusban csak 700 000 katona felállítására „korlátozódott”? A tárgyalások menetének mellőzése itt csak arra alkalmas, hogy a németek magatartását kedvezőbb színben tüntessék fel. Valójában német részről a teljes mozgósítás igénye merült fel, s csak miután a magyar hadvezetés közölte, hogy ezt a számot a magyar hadiipar — mely 1941-től egyre fokozódó mértékben a németeknek dolgozott — nem tudja ellátni fegyverrel, s kérte, hogy a felállítandó egységeket a németek fegyverezzék fel, merült fel egy csökkentett mozgósítás terve. A németek ugyanis nem vállalkoztak az új egységek felfegyverzésére, s ezért úgy döntöttek, hogy a fegyverképes lakosság egy részét továbbra is a hadiiparban és a mezőgazdaságban foglalkoztassák. Természetesen Hillgruber ezen túlmenően is szemmeláthatóan csökkentti 1944-ben a magyar részvételt a háborúban. Szerinte csupán két elithadosztályt (a 7. gyalogos és a lovashadosztályt) küldtek német nyomásra a frontra. Később ugyan szóvateszi az I. magyar hadsereg csekély veszteségeit. Felmerül azonban a kérdés, hol szenvedte el egyáltalán az I. hadsereg ezeket a veszteségeket? Hiszen 1944 márciusában ez a hadsereg a Kárpátok vonalán állt, a szovjet csapatok pedig csak 1944 nyarán jutottak el a Kárpátok vonulatáig. A kérdésre azonban csak akkor nem tudnánk választ adni, ha a német—magyar viszonyra vonatkozó ismereteinket kizárólag Hillgruber tanulmányából kellene merítenünk. Hillgruber ugyanis nem említi meg, hogy az I. magyar hadsereg elhagyta a Kárpátok védőállásait, s a galíciai síkságon a németekkel együttes hadműveletke kezdett. Ilyenformán nem két hadosztályt, hanem 1944 júniusáig mintegy 300 000 embert küldött a Sztójay-kormány a németek utasítására a frontra. Júliusban egyébként a tanulmány is beszél az I. hadsereg harcairól Galiciában.

Hillgruber tanulmánya meglepően keveset foglalkozik a Szálasi-puccs előkészítésével, azokkal az állandó tárgyalásokkal, melyek Veesenmayer és Szálasi között folytak 1944. augusztus 23. után. Nyilván úgy véli — és teljes joggal —, hogy a Szálasi-söpredék puccsának előkészítése, Szálasi hatalomra juttatása sem tartozik a német—magyar viszony épületes jelenségei közé. Nem esik egyetlen szó sem a tanulmányban arról a rémuralomról, melyet a német hadsereg segítségével Szálasiék 1944. október 15. után megvalósítottak.

Természetesen könnyű ironikus megjegyzéseket tenni a Szálasi-kormány nevetéses diplomáciai tárgyalásaira. De felmerül a kérdés: ezen időszak történetírójának Kemény (Szálasi külügyminisztere) és Ante Pavelics tárgyalásait kell-e elsősorban megemlítenie, mikor mellózi a Szálasi-időszak rémtetteit, mintegy 80 000 budapesti zsidó németországi deportálását, az ország lakosságának esztelen feláldozását, gazdasági erőforrásainak kirablását, s mindazt a hallatlan szenvedést, melyet ez a német bábkormány az országra zúdított, egyetlen cél érdekében: hogy a fasiszta Németország összeomlását még néhány hónappal elhúzza? Nézetünk szerint az utolsó háborús év német—magyar viszonyának tárgyalása során ezekről a kérdésekről megfélekedező történetíró elég messze eltávolodik a történeti objektivitástól. Hillgruber azonban nem minden kérdésben ilyen szűkszavú. Tanulmányának terjedelméhez s a német—magyar tárgyalások ismertetésének szűkszavúságához képest meglepően részletesen foglalkozik a Farago Gábor vezette magyar küldöttség moszkvai fegyverszüneti tárgyalásaival. Hillgruber maga is leírja, hogy Horthy, nem kívánván a Szovjetunióval tárgyalásokba bocsátkozni, 1944 augusztus végén ismét nyugat felé kezdett tapogatózni, s csak mintegy négy hetes idővesztés után küldi ki fegyverszüneti delegációját Moszkvába. Azt is megemlíti, hogy Horthy még akkor sem a szövetségesek által elfogadott feltétel nélküli megadást tette magáévá, hanem különböző irreális politikai és katonai feltételeket kívánt támasztani. Ennek ellenére — hivatkozván arra, hogy október 5-én szovjet részről kérték Farago felhatalmazásának megerősítését — kijelenti, hogy a Szovjetunió részéről a cél a tárgyalások elhúzása volt, hogy a meginduló szovjet offenzíva révén az Alföldre benyomulva kedvezőbb stratégiai helyzetbe kerüljenek. Ebben az állításában az sem zavarja, hogy egy oldallal később maga is leírja, hogy Horthy csak október 8-án adta meg Faragonak a felhatalmazást a fegyverszünet aláírására. Azon már nem is csodálkozunk, hogy nem említi azt sem, hogy a szovjet offenzívát október 13-án leállították abból a célból, hogy Horthynak lehetősége nyíljon az I. hadsereget a fegyverszünet végrehajtására visszavonni.

Nem foglalkoztunk Hillgruber tanulmányának valamennyi kérdésével, nem tettük szóvá kisebb-nagyobb tévedéseit, s egyáltalán nem bocsátkoztunk vitába azon állításaival, melyek a kor magyar szereplőire vonatkoznak, vagy nagyjából a magyar belpolitika körébe sorolhatók.

Célunk csupán az volt, hogy megmutassuk, milyen beállításban tárgyalja a német—magyar viszony kérdéseit a Wehrwissenschaftliche Rundschau. Úgy véljük, e rövid fejtegetés is bizonyítja, hogy a tanulmány alaptendenciája a fasiszta német imperializmus mentegése. A Wehrwissenschaftliche Rundschau az európai biztonság folyóiratának hirdeti magát, — milyen lehet azonban az az európai biztonság, mely e biztonság legádázabb ellenségének, a fasiszta Németországnak búneit igyekszik elleplezni?

Ránki György